

Az illúziótlan önvizsgálat igénye

Lajtos Nóra: *Fehér szektor*

Orpheusz Kiadó, 2022

„Nem vagyok őrült! – mind ebben a hiszemben tengenek a pszichiátria folyosóin.” Erős felütéssel indít Lajtos Nóra dokumentatív hitelességű novelláskötetének címadó darabja – *Fehér szektor* –, mely a pszichiátria zárt, érzékeny kérdésekkel és megannyi titokkal körülvett univerzumába enged betekintést. A szerző egyetlen kompozícióba rendez különféle történeteket, miközben az ápoltak, különösképp a „Z”-nek nevezett főhős habitusát, személyiségrétegeit, mikrovilágát, motivációit igyekszik felfejteni az önvizsgálat bámulatos és illúziótlan igényével. E prózagyűjteményben a mentális betegségek irodalmi színrevitele zajlik, miközben a szerző tudatos elemzéssel mélyíti pszichiátriai megfigyeléseit. Kapcsolatai mentén is szól a mentális betegségtől szenvedő emberről: gyakorta fordul az ellátást végző személyzet felé, máskor baráti, rokoni, sorstársi viszonyokat elemez, miközben a súlyos depressziótól szenvedő „Z” személyiségében kútmélységig próbál leásni. Sorsokat ábrázolva, alkatokat, habitusokat bemutatva jut el a szerző oda, hogy a karakterek önnön korlátait is látja, látatja, sőt megfigyeli és tudatosan elemzi. Miközben a lelki betegségek kórisméje kibontakozik előttünk, felépül az elbeszélés tere: az elmeegógyintézet, annak működési sajátossága, protokollja, olykor anomáliái. A *Fehér szektor* szövegképző tere a pszichiátria, időszerkezete olykor lineáris, máskor retrospektív, tele leíró realizmussal és belső monológgal. A novellák térszerkezete egyértelmű és éles határvonallal jelöli a kint és a bent univerzumát. Hatalmas, áthidalhatatlannak tűnő szakadék tátong a külvilág és a pszichiátria

jogfosztott ápoltságainak benti világa között, amely az osztályon kezelt „Z” belső monológjából – aki a reggeli vizitre várva, a kakaóivás szertartásszerű mozzanataiba kapaszkodik – már a novella nyitányában érzékletesen bontakozik ki. „Van ebben a habos lötytyben valami, ami néhány percre képes az embert átemelni a kinti világba, a szabad, »normális« létbe” (*Fehér szektor*). Több szöveghelyen találunk utalást e két világ elkülönítésére, amely nem pusztán a fizikai térre vonatkozik, de szimbolizálja az individuumot is a külvilág felé mutatott viselkedési mintáival, valamint a belül lezajló eseménysorokkal. „...a két világ kontúrjai kettéváltak, főképp, amikor az apró rácsos, gombfogós ajtót is beillesztették a helyére. Nomen est omen: a zárt osztály végre önmagára talált” – írja a *Kálvária körút* 15.-ben. A történeteket narrátor, valamint „Z” belső monológja által ismerhetjük meg, utóbbi belső beszéde meglehetősen változatos: olykor szakadatlanul kommentál, máskor csak töredékekkel reflektál a történetekre, megint máskor szavak helyett absztrakt képeket kivetítve „mesél”. Lajtos Nóra gyakorta épít verstöredékeket ebbe a különlegesen egyedi novellaszövetbe, ami sajátos intonációt ad az elbeszélésnek, ugyanakkor a prózai szöveg poétikai lehetőségekkel történő kibővítése kockázatos vállalkozás. A lírai elemek látszólag gazdagabbá teszik ugyan a szöveget, de időnként annyira áthangolják az epikus jelleget, hogy a történetmesélés áradását akadályozzák.

Lajtos polifon prózatechnikája konszolidans kitekintés és reflexió irodalmi és zeneművészeti alkotásokra. A címadó próza belső monológjaiban más mellett József

Attila Ars poeticájának (hörpintek való világot, habzó éggel a tetején, A nyugalom, a remegés egymást öleli), Pilinszky Kopogtatásának (ilyen lehet egy kerub verdesése) egy-egy sorára ismerhetünk, Mészöly Miklós Cserepek, félálomban aforizmája is feltűnik (Üveg-fal mögött a szeretet. S: tele légypiszokkal az üveg), de Ancsel Éva metaforikus képeket sűrítő ontológiai meglátásai (a lélek akkor öregszik, ha már csak a földön járnak a vágyai, szárnytalanul) is harmonikusan simulnak a szövegkorpuszba. Beszédeselek az összefüggések: itt kell ugyanis megemlíteni, hogy ez utóbbi citátum abból a kötetből való – Ancsel Éva *Negyven bekezdése* –, amelynek kéziratát a költő-filozófus (úgyszintén) egy kórházi ápolás során állította össze.

Az egyéni drámákat, a pszichés zavarokat a tudat olykor lágy rezdüléseiből, máskor félelmetesen áradó hömpölygéséből ismerheti meg az olvasó ebben a bevallottan önreflexív narratívában. Figyelemre érdemes, ahogyan a főhős a *Kálvária körút 15.*-ben rezignáltan, ugyanakkor az önvizsgálat igényével ír önmagáról: „Többször voltak erős dühkitörései, ezeket injekciókkal sikerült lecsillapítani... Egyik alkalommal orvosai felvetették a sokkolás lehetőségét. Az ETC-ként elhíresült kezelést kivételes esetekben vetik csak be: ha már a gyógyszeres terápia kudarcot vall egy betegnél, illetve általában bipoláris depresszió alkalmával.” „Z” állapotát nyomon követve nem pusztán pszichés terheinek súlyáról kaphatunk részletgazdagon megfestett képet, de egyszersmind arról is, hogy a huszonegyedik század első negyedében az intézményesült elmegyógyászat milyen gyógymódokat alkalmaz egy súlyos depresszióban szenvedő betegen. „Kész a leltár. 2500 mg D. Ch., 200 mg Q., 60 mg M., 1,5 mg L. Most ezek biztosítják Z. számára a stabilitást. Amolyan mankók ezek, amelyekre állítólag szüksége van. De csak az egyik mankó; a másik a pszichoterápia.” A szöveget felfejtve egyre ismerősebben mozog az olvasó a *Fehér szektor* falai között, s idővel egy sajátos pozícióból, a résztvevő megfigyelő helyzetéből

tekint a zárt osztály közösségére, eseményeire. Az érzékeny narrátor bemutatja a gyógyszeres kezelésekkel és a pszichoterápiával párhuzamosan, a Korlátozott Környezeti Inger Terápiát (REST), valamint az elektrokonvulzív kezelést (köznyelven elektrosokkot) is, utóbbit megrázó részletességgel. Különböző töredékek – konkrét esetleírások, víziók, álmok, emlékezetformák, vendégszövegek – hozzák létre a szövegtestet, melyből meglehetősen szenszitiv kérdések bomlanak ki, miáltal a narráció kitér az ápoltak társadalomtól elzárt, ideiglenes jogfosztott állapotára is. Minderre a kétségbeesetten kiszolgáltatott és méltatlan helyzetre szívfacsaró példát szolgáltat „Z” esete. „Az említett 6-os számú csehovi – izoláló – kórterem pedig akár egy sziklasír, olyan masszív, és reménytelen sóhajokkal teli. Csak ezen a kórteremajtón van gombfogantyú, amit csak kívülről lehet kinyitni. A kijutás lehetetlenségének tapasztalata iszonyú szorongást keltő: lehet dühörogni, sírórohamot kapni. A vakablakok is süketen fogadják a bent tartottak kiabálásait. Aztán Z. egy pogácsás papírtányérra írta rá, hogy engedjék ki, nem tarthatják bent, hiszen nem csinált semmi olyat, és különben is, mennyire méltatlan ez a hely hozzá, de a többiekhez is” (*Kálvária körút 15.*). Sűrű és nyomasztó leírása zajlik a lelkiállapotnak, a belső történéseknek, a külső eseményeknek, s regisztrálhatunk egy szembevető párhuzamot is: Ivan Dmitrics és Andrej Jefimics *A 6-os számú kórterem* zárlatában hasonlóan reagál a bezártságra, a jogfosztott állapotra. „Milyen jögon állja el az ajtót? Hogyan merészelnek itt tartani bennünket? A törvény világosan előírja, hogy senkit sem szabad megfosztani szabadságától ítélet nélkül. Ez erőszak! Ön-kény!”¹ – ordította Ivan Dmitrics Nyikitának, az őrnek. A *Fehér szektor* úgyszintén tematizálja az ideiglenes jogfosztottságot,

1 Anton Csehov: A 6-os számú kórterem. In *A kutyás hölgy. Elbeszélések*. Fordította: Szöllősy Klára. Budapest, 1971, Európa Könyvkiadó, 196.

ami annak tudatában különösen figyelemre érdemes, hogy hazánkban a pszichiátereknek napjainkban is jogukban áll – szubjektív megítélésük szerint – a társadalmi normáknak nem megfelelő gondolkodású és viselkedésű egyént elmebetegnek nyilvánítani és a társadalomtól elzáratni. Lajtos Nóra dokumentatív hitelességű prózája arra irányítja rá a figyelmet, hogy ez a „lehetőség” egyrészt végtelenül kiszolgáltatott helyzetbe hozhatja a segítségre szorulókat (a jogfosztott állapot további traumákhoz vezethet), másrészt igen nagy szakmai és morális felelősséget ró a szakemberekre. Eltöprengésre érdemes a főhős metaforikus megállapítása, mely egyrészt megannyi kérdést felvet, másrészt jól jellemzi a kötetegész hangulatát; ezt az árnyalt ontológiai-poétikai bölcselkedést: „a fehér szektor falai között a psziché lepkeszárnyai minduntalan összszeccsukódnak” (*Fehér szektor*).

Az első fejezet novellái között helyet kapó, szakrális utalásokkal, vallási motívumokkal átszőtt *Kálvária körút 15.* nyitányaként köművesek érkeznek a pszichiátriára, hogy „nekilássanak az akut osztály eddig folyosóra nyíló részlegének teljes elszigeteléséhez, a Fal felhúzásához”. Szimbolikus a fal emelésének ábrázolása: a (választó)fal felépülésének mozzanatai arra készítetik a befogadót, hogy az elszigetelődés jelentéstartományát újra és újra körüljárja. A kötet legsikerültebb darabja igen jól átgondolt és bravúrosan felépített narratíva: a szerző tizenöt (14+1) egységre bontja a pszichiátrián zajló eseménysorozatot, s ezzel érzékletes analógiát állít a főhős, „Z” szenvedéstörténete és Krisztus kereszthalála között. (Ugyanezt az elvet követi a Via Dolorosa, melyben Emma Weiss karakterén át úgy mutatja be a szerző az ítélohelytől a kivégzőhelyig vezető Fájdalmak útját, hogy a szöveg felbontását ténylegesen stációkként jelöli.) Katartikus ez az analógia, lázas hevületű, feszültséggel teli atmoszférát teremt, ahogyan a keresztre feszítés és a kinszenvedés stációi szimbolizálják az elmegyógyintézetben

ápoló „Z” „keresztútját”. „Krisztusra gondolt, amint az vállára veszi keresztjét: éppúgy, ahogyan a teremben vele együtt mindannyian a saját keresztjeit hordozák betegtársai is.” Lázas hevületű, megérző leírása következik az elektrosokk – hivatalos néven elektrokonvulzív terápia (ETC) – kezelésnek, mely során elektromos impulzussal epilepsziás rohamot váltanak ki a betegnél, hogy az agy biokémiáját megváltoztatva megszüntessenek olyan kóros állapotokat, melyeknél egyéb gyógymódok hatástalanok voltak. Fontos hangsúlyozni, hogy Lajtos Nóra prózája, túl a mű esztétikai minőségén, kortörténeti dokumentumként is releváns információkat sűrít magába. A *Fehér szektor* tizenkilenc novellája megszövegezi a leki betegségek jellemző tüneteit, az osztályon kezelt emberek pszichés állapotát, miközben bevilágít a mentális egészségügy ellátórendszerének sajátosságaiba. S bár a főhős jó kapcsolatot tart fenn ápolóival, a szerző több szöveghelyen utal – igaz javarészt indirekt – arra a hatalmi egyenlőtlenségre, amely az ápoltak és az ellátó személyzet között fennáll, illetve a mentális problémákból való felgyógyulás sikertelenségét is gyakorta tematizálja: „Zs. már hatodik éve, hogy vissza-visszakerül a pszichiátriára, elmondása szerint 46. alkalommal van bent. Ezt a pszichiátriában forgóajtó-jelenségnek hívják, amikor is a beteg ki-bejárkál a kórházban, ugyanis csak tünetmentessé válik, de valójában nem gyógyul meg” (*Fehér szektor*). A novellák érzékletesen és rezignáltan ábrázolják a megalázó bánásmód, a kényszerkezelések – vagy akár a személyzet agresszív fellépése – miatt elszenvedett traumákat is. „...jött a két betegápoló, akik a hónaljánál fogva úgy megemelték, hogy a lába sem érte a földet, és rádobták az ágyra. Két nap múlva kék foltok jelentek meg a hónalj környékén, de erről senkinek sem lehetett tudnia” (*A 6-os számú*).

Az analitikus pszichológiát megalapító Jung fontos megállapítást tesz, amikor azt mondja, hogy „A hétköznapi ész, az egész-

séges emberi értelem, a tudomány mint koncentrált common sense bizonyosan sokat fejlődött, de sohasem haladta meg a legbanálisabb valóság és az átlagos normáhumanitás határcövekeit. Alapjában véve ugyanis egyik sem adott választ a lelki szenvedésnek és e szenvedés legmélyebb jelentőségének a kérdésére. A pszichoneurózis végső soron az olyan lélek szenvedése, amely nem találta meg értelmét.”² Lajtos Nóra novelláiban a létértelem-kutatás konstans módon van jelen, mégpedig az emberi egzisztencia és a világ viszonyának leginkább heideggeri látószögből történő értelmezése fedezhető fel a szövegtestben. A létértelmezés azon aspektusából vizsgálódik a szerző, mely sosem független az ember önértelmezésétől. A *Fehér szektorban* az író sorsának prózába kódolása zajlik: félelmeinek, szorongásának, depressziójának leírása, személyiségének végtelenül alapos és dermesztően őszinte (ön)vizsgálata. Teherviselésének ez az aprólékos színrevitele, a betegséggel történő bátor – de javarészt tehetetlen – szembenézés, szinte szétfeszíti az első fejezet történeteit, s ez a fullasztó érzés nem is igen kerül feloldásra. Újfent Jung neurózisméletei felé kell fordulnunk, a szövegkorpusz pszichológiai vonatkozásának megértéséhez. „Szüksége van a pszichének létezése értelmére, mégpedig éppen úgy nem akármilyen értelemre, hanem azoknak a képeknek és eszméknek az értelmére, melyek természetszerűen megfelelnek neki, vagyis a tudattalan által felidézett képeknek és eszméknek az értelmére.”³ A jungi értelmezés egyrészt sajátos fénytörésbe helyezi „Z” neurózisát, félelmeit, másrészt plasztikusan ábrázolja, hogy az élet értelmére, a „hasznosságra” történő rákérdezés milyen szubjektív módon megy végbe az egyénben saját belső „mérce” alapján.

Újból és újból felfigyelhetünk arra, hogy Lajtos karakterei mennyi párhuzamot mutatnak *A 6-os számú kórterem* csehovi „lakóival”. Ivan Dmitrics Gromov egykori gimnáziumi tanár és bírósági végrehajtó vagy az úgyszintén az elmeógyógyintézetben kezelt Ragin doktor százharminc éve hasonló problémákkal küzdött, mint Lajtos karakterei: „Z”, Emma Weiss vagy akár Esti Kornélia.

Árnyalt pszichológiai elemzést ad a szerző, tökéletesen formálja meg karaktereit, a mentális betegségeket, a neurózist is részletezőn tematizálja, miközben alapvetően az ember kiszolgáltatottsága artikulálódik művében.

Míg a kötet első fejezetét a dokumentatív közlés és a tudatáradás ambivalenciája jellemzi, melyet gyakorta naplóbejegyzés egészít ki, az ezután következők – *Szívbillentyűk*, *Esti Kornélia*, *Vágányzár* – ettől stilisztikailag, prózatechnikailag és narráció tekintetében is némiképp különböznek. Lajtos Nóra atmoszférateremtő képessége és érzékenysége mutatkozik meg ebben a kötetben: a dokumentatív hitelesség ötvöződik a művészi ábrázolással, az intellektuális beállítottsággal, miközben a szerző illúziótlan önvizsgálatának lehetünk tanúi. A *Szívbillentyűk* fejezet három elbeszélése térben és időben is eltávolodik a pszichiátriai osztálytól: az első fejezet drámai hangvételét itt feloldja a szerző a nosztalgikus gyermekkori emlékek megidézésével. Feltűnik a nagyszülők alakja és az egykori padtárs, a kisiskolás Janó képe is. Bár ezekben a szövegkorpuszokban is lappang valami elfojtott feszültség, aligha érthető az a szerzői-szerkesztői elgondolás, amely az első fejezet lázas hevíletű, katartikus történetei után sorolta az adott darabokat. A *lét HAT Árnyalata*, *A létezés poétikája*, valamint a *Szívbillentyűk* stilisztikailag kiforrott és prózatechnikailag jól megvalósított narratívák, azonban a kötet kompozícióját a legkevésbé sem erősítik. Ezzel együtt a *Szívbillentyűk* szimbolikája, a zeneművek szakrális időtlenségének gondolata szépen bomlik ki a szö-

2 C. G. Jung: *Gondolatok az értelemről és a tébolyról*. Fordította: S. Nyíró József. Budapest, 1998, Kossuth Kiadó, 11.

3 Uo. 9.

vegből, miközben a fő karakter gyermekkorának félelmei is artikulálódnak.

A harmadik fejezet – *Esti Kornélia* –, mely öt narratívában mesél a címszereplőről, már jóval szorosabban és harmonikusabban kapcsolódik a rendkívül erős első egységhez. Már a fejezetcím is erős és direkt utalást hordoz: inspirálja az olvasót, hogy átjárást találjon Kosztolányi novellaciklusa és az *Esti Kornélia* között. Miképp *Esti Kornél* az író alakmása, úgy *Esti Kornélia* Lajtos Nóra fiktív alteregója, énjének integráns része, absztrakt képeivel igen szemléletesen példázza mindezt a fejezetnyitó novella. „Amint körbenézett a félhomályban, egy mazsolás óriáskuglófot látott maga mellett az ágyban, a közepében kuporgó önmagával” (*Esti Kornélia és a mazsolás kuglóf*). Megközelítései hasonlóságot mutat a fejezet további darabja – *Esti Kornélia és a mazsolás kuglóf*, *Esti Kornélia és a prímszámok*, *Esti Kornélia és egy szem gesztenye*, *Esti Kornélia és Caravaggio*, *Esti Kornélia és a Jel* – Babits Gólyakalifájával s még inkább William Wharton *Madárkájával*. Különös feszültséget teremt a valódi személyiséggel az álombeli alteregóval való azonosulása – vagy épp az azonosulástól való félelme –, a kódos emlékek, az irracionális félelmek, a tudathasadásos képek megjelenése. A tudatalattiból álmok útján felszínre törő (ijesztő) ösztönök freudiana végigfut ugyan a kötetegészen, de ezeken a szöveg helyeken különösen erősen kiérződik. Vendégszöveggel gazdagon átszőtt prózatechnikai eljárást alkalmaz a szerző; a megannyi irodalmi utalás között találunk vers- és prózarészleteket, drámai monológokat, mondókákat, de egyéb művészettörténeti citátumot is.

A záró ciklus – *Vágányzár* – egyik leg sikerültebb darabja az *Antipygmalion*, melynek komplexitást sugalló címét paradoxon feszíti szét. Lajtos Nóra áthallásos címválasztása kiválóan utal a sokrétegű narratívára, mely George Bernard Shaw színművét és Ovidius elbeszélő költeményét integrálva jeleníti meg a görög mitológiai karaktert – a szobrász Pügmaliónt –, mi-

közben latens módon a szociálpszichológia hasonló elnevezésű teóriájára is reflektál. A Pygmalion-hatás a visszajelzések fontosságára hívja fel a figyelmet, azt igazolja, hogy elvárásaink befolyással vannak saját önképünk kialakítására, s egyben a környezetünkben élők önképére is hatást gyakorolnak. Pygmalion és Galatea története pszichológia aspektusból a (szépségre történő) rákoncentráció erejében rejlik; eszerint elvárásaink közvetlen hatással lehetnek céljainkra, teljesítményeinkre. Pygmalion ezúttal egy 10. kerületi aglegény, aki minduntalan a tökéletes formát keresi. Kötődési zavarral küzd, így alkalmi kapcsolatait modelljeiből válogatja: „Gábor úgy tapogatta le Lénát, mint aki szobrot akar gyúrni éjnek évadján. Felállította maga elé a mezelen lányt, és a nyelvével a nyakszirtjén játszadozott Lénának, aki hangos kacajaival jelezte vissza, hogy érzékeny pontot talált el nála Gábor. Majd egyszer csak, mintha filmszakadás történt volna: abbamaradt a kacagás, és Léna megmerevedve állt a szobrász előtt, abban a pózban, ahogyan utoljára még kacagásra állt a szája.” Az illúziótlanság, a kiábrándultság, az elköteleződés hiánya elemi erővel artikulálódik ebben a tömör novellában, Gábor ugyanis a tökéletes formát nem egy hús-vér emberben, hanem egy padlóra kifolyt kávé sziluettjében találta meg. Az elköteleződés mély belső folyamatát és a felelősségvállalást megélni képtelen Gábor Antipygmalion mivoltát jól ábrázolja a szerző: a szobrász ez esetben nem az élettelen anyagot kelti életre, mint inkább az élő konzerválja, mígnem maga is „élettelenne” válik. Beszédese az *Antipygmalion* zárata, melyben a szerző George Bernard Shaw darabjából Lisa monológját idézi: „Galatea sohasem szereti Pygmaliont mindenestül: a mester elviselhetetlenül isteni.”

Végtelenül összetett ez a prózaképző tér, melyben Lajtos Nóra kegyetlen őszinteséggel, fájdalmas pontossággal, empirikus tudással allegorizál emberi sorsokat, s jeleníti meg a tébolyt. Lajtos húsz novellája

szépirodalmi szövegbe ágyazza a különféle lelki terhektől, mentális betegségektől szenvedő ember szinte viselhetetlen súlyait, miközben a ma alkalmazott gyógy-módok térképét is felrajzolja. A szerző „Z”, Emma Weiss, Esti Kornélia terhet, sorsát, küzdelmét ábrázolva, egyedülálló szépirodalmi eszközökkel világít be a lélek réseibe, sérüléseibe. A *Fehér szektor* dokumentatív értéke azért különösen figyelemre érdemes, mert a narratívák megannyi primer forrást, empirikus tudást integrálnak: a szerző különféle prózatechnikai eljárások segítségével ábrázolja az elmeegógyintézet zárt világát ápolottakkal és ápolókkal, kórleírásokkal, intézményi

sajátosságokat. Sajátos intonációt kapnak az elbeszélések azáltal, hogy Lajtos Nóra tág teret nyit a költészet formái felé is, miközben csehovi légkört idézve, drámai erővel mutatja be a mentális zavarral küzdő, kifinomult és kiváló intellektusú karakter szenvedéstörténetének stációit. Lajtos önön felkavaró élményanyagát, empirikus tudását menti át a *Fehér szektor* elbeszéléseibe. Egy súlyos mentális betegség rajzolódik meg a szépirodalmi szövegben, amely a főhős jelenét teljességgel megbénítja, s mivel a feszültséget a zárványban sem oldja fel a szerző, az elbeszélés mindvégig magában hordozza annak lehetőségét, hogy ez a bénultság tragikussá válhat.

Filip-Kégl Ildikó

Závorszky-Simon Márton: Tömeg (zománcfesték, vászon, 150x200 cm, 2016)

FILIP-KÉGL ILDIKÓ (1976) író, újságíró, esszéista, irodalomszervező. Legújabb kötete: Kégl Ildikó–Filip Tamás: *Kétszemélyes ország / Land For Two* (Parnasszus Kiadó, 2025).